

EDEBIYATA ZAROKAN A KURDÎ LI BAKUR

Türkan Tosun

Zanîngeha Bîngolê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî - (tosunturkan@gmail.com)

Wergirtin: 12. 2017 / Pesendkirin: 03. 2018 / Belavkirin: 03. 2018

<https://doi.org/10.26436/2018.6.1.558>

KURTÎYA LÊKOLÎNÊ:

Di vê lêkolînê de behsa edebiyata zarokan a kurdî ya li Bakur hatiye kirin. Armanc ew e ku di edebiyata zarokan a kurdî de xebatên ji bo zarokan li Bakur hatine kirin bi kurtasî bîn nîşandan. Di destpêkê de têgehên zarok, zarokatî û edebiyata zarokan hatine ravekirin. Paşê behsa dîroka edebiyata zarokan a kurdî hatiye kirin. Edebiyata zarokan a kurdî kingê dest pê kiriye û ji bo zarokan kî çi nivîsandiye li ser vê hatiye sekîn. Nivîskar, helbestvan û rewşenbîrên kurd ên li Bakur ji bo zarokan xebitîne an ji berhêman dane hatine pêşkeşkirin. Kovarên kurdî yê zarokan ên ku li Bakur hatine weşandin û weşanxaneyên berhêman zarokan ên kurdî diweşînin jî bûne yek ji mijara vê gotarê.

Bêjeyên Sereke: Zarok, Zarokatî, Edebiyata Zarokan, Kovarên Zarokan ên Kurdî Yê Li Bakûr.

1. ZAROK

Zarok di civakê de kesî/a gelek girîng e. Lewra ew toximê gelan, civakan, nijadan û dahatîya welatan in. Bi saya zarokan miletek hebûn û berdewamiya xwe diparêze. Di zewacekê de jî zarok şahiya malbatan û fêkiyên malan in¹. Di zimanê kurdî de jî bo ku qîmeta zarokan bê nîşandan gotineke pêşiyên heye ku dibêje “Zarok xemla malan in”.² Mala ku tê de zarok hebin şên û dewlemend e, tê gotin ku “Mala zarok lê de, şeytan naçe tê de.”³ Bi saya zarokên baş hatine perwerdekirin dahatîya miletan baş dibe û civak pêş ve diçin. Di hin civakan de her çiqas zarok têra xwe neyên hezkirin û piştigiriya wan neyê kirin jî, gelemperî civak qîmeteke mezin didin zarokan.

Nexwe zarok evqas biqîmet e û tê hezkirin gelo zarok kî ye? Ji kê re dibêjin zarok? Bi rastî ji bo vê têgehê pênaseyê hevpar tune. Lewra ev têgeh di qada derûnnasî, civaknasî, perwerde, hiqûq û yê din de li gor nêrîn û armanjan ji hev cudatir tê terîfkirin. Pispör, zanist, derûnnas, pedagoq, civaknas û kesên din li gor erdnîgariyê, civakê, dîn, edet û demê ve tegehê ji hev cudatir terîf dikin.

Dema em ji bo peyva zarokê li ferhenga tirkî dinihêrin ev têgeh wiha tê terîfkirin: “a. Qiz an jî kurê ku temenê wan biçûk; b. Ji hêla nijadê ve ewladê kur, an jî qîz; c. Kur, an jî qîza ku di heyama geşadanê ya di navbera pitikî û balixbûnê/xamabûnê de.”⁴ Li gor ferhenga Cambridgê jî zarok kesî ciwan ê ku hê mezin nebûye re tê gotin.⁵

Dilek Tufekçî Çan dema behsa têgeha zarokê dike dibêje: “Zarok ew kes e ku ji du saliya xwe (temambûna derguşiyê) heta 15 saliya xwe (dema kamilbûnê) ji hêla fizikî, derûnî, civakî ve di navbera van herdu heyaman de mezin dibe û di civakê de hewl dide ku bibe şexsek.”⁶ Çan her çiqas heta 15 salî şexsan wek zarok qebûl bike jî, hin pênaseyên din dibêjin 15 sal hindik e û ji kesên ku 15 salan mezintir re jî dibêjin zarok. Mînak li gor Peymana Mafên Zarokan a Navneteweyî ya Neteweyên Yekbûyî (NY) her çiqas kesek zû kamil bibe jî, heta ku 18 salên xwe tije neke ew wek zarok tê hesabandin û ji wî kesî re dibêjin zarok.⁷ Alemdar Yalçın û Gıyasettin Aytaş ên ku li ser mijara zarok û edebiyata zarokan xebat kirine jî dibêjin têgeha zarokê ji hela gelek kesan ve wiha hatiye terîfkirin: “a) Ji derguşa insanen ên ku ji du saliya xwe, heta kamilbûna xwe dijî re dibêjin zarok; b) kur yan jî qîza ku hê balix an xama nebûye.”⁸

Peyva zarokê di ferhenga îngilîzî Oxfordê de jî wiha tê terîfkirin: “Keçik an jî kurikê ciwan yê/ya ku hê mezin nebûye.”⁹ Wek ku tê dîtin li gor kesan terîfa têgeha zarokê diguhere, lê ez jî wek pênaseya Dilek Tufekçî Çanê difikirim. Ji wan kesên ku temenê wan di navbera du û panzdeh salan de ne re mirov dikare bibêje zarok. Ji ber ku him terîfa têgeha

zarokê û him jî navê peyva zarokê ewqas cuda ne, mirov dikare bibêje ku terîfeke standart ji bo têgeha “zarok”ê tune. Lê tiştê hevpar ew e ku hemû jî li ser heyama “destpêk û xilasbûna zarokatîyê” disekin. Hemû jî hewl didin bibêjin ku destpêk û heyamake xilasbûnê ya zarokatîyê heye. Zarok jî ew kesa/ê ku di navbera vê demê de dijî re tê gotin.

2. ZAROKATÎ

Piştî terîfa têgeha zarokê hewce dike ku behsa têgeha zarokatîyê jî bê kirin. Zarokatî di jiyana mirovan de heyamek û pêvajoyek e. Ev heyam di navbera pitikî û xamabûnê (kamilbûn) de derbas dibe. Di vê heyamê de zarok bi xwe û der û dora xwe dihesin, haya wan ji jiyandê çêdibe. Tiştên ku hîn dibin û perwerdeya ku hildidin ve êdî di civakê de cihê xwe digrin û ji bo dahatîyê xwe amade dikin.

Gelo zarokatî çi ye? Ji bo têgeha zarokatîyê nêrîn û pênaseyên cuda hene. Ferhenga tirkî ji bo “zarokatîyê” wiha dibêje: “a. Rewşa zarokbûnê; b. Heyama jiyana mirovan a di navbera pitikî û kamilbûnê; c. tevgera zarokî.”¹⁰ Li gor Fona Alîkariya Acil a Zarokan a Navneteweyî ya Neteweyên Yekbûyî (UNICEF) jî zarokatî (childhood) heyameke pir girîng e. Bi tenê ne heyama ji dayikbûnê, heta heyama kamilbûnê ye. Divê zarok di vê heyamê de di dibistanê de perwerdeyê bibînin, li wir bileyzîzin, bîn hezkirin û malbatên wan jî piştigiriya wan bike ku ew bixwebawer di civakê de cihê xwe bigrin.¹¹

Ansîklopediya Britannicayê li gor pênaseyên din destpêka zarokatîyê cuda dide destpêkirin û zarokatîyê (childhood) wiha terîf dike: “Zarokatî di temenê mirovan de ew heyam e ku di navbera pitikî û kamilbûnê de derbas dibe, ji 1 an jî 2 salî dest pê dike û heta 12 an jî 13 salî dewam dike.”¹² Wek ku tê dîtin ji bo têgaha zarokatîyê jî terîfeke hevpar tune. Tiştê hevpar ew e ku zarokatî ji pitikîyê dest pê dike û bi kamilbûnê ve diqede. Lê, temenê kamilbûnê û balixbûnê jî li gor welatan, civakan, erdnîgariyê, demê, zayendê, hewayê, dîn, edet û gelek tiştên din diguhere. Ji van hemû agahiyan mirov fêhm dike ku zarokatî heyameke pir girîng e û gelek tişt di vê heyamê de pêk tên, heta dawiya emrê insanen tesîrê li ser kesayetîya mirov dike.

3. EDEBIYATA ZAROKAN

Edebiyata zarokan û xebatên li ser vê di dîrokê de gelekî dereng dest pê kirine. Edebiyata zarokan a devkî li hemû cihanê kêm an jî zêde bi lorik, çirok, tiştanok û tiştên wek van ên bidevkî ve hebûye, lê heta sedsala 17emîn ji bo zarokan tu tişt nehatiye nivîsandin. Nivîsandina pirtûkên zarokan piştî nêrîna ‘zaroka modern’ û ‘dibistanê’ dest pê dike.¹³ Der barê vê de her tim nîqaş hatine kirin. Ji ber ku alema zarokan wek alemeke cuda nehatiye qebûl kirin. Zarok di Serdama Navîn de wek

miniyatürên mezinan dihatin hesabandin, wek kesên ku wê sibê du sibe di demeke nêz de mezin bibin, an jî wek kesên ji ber gunehê dayik û bavan hatine dinyayê dihatin qebûlkin. ¹⁴

Di civaka yewnan, alman, îngiliz û fransiyane de ji ber ku zarokati heya meke cuda û taybet nehatiye qebûlkin, ji bo binavkirina wan jî peyvên cuda nehatine avakirin û bikaranîn. ¹⁵ Bi sedsalan hewce nehatiye dîtin ku ji bo zarokan edebiyateke xweser û cuda bê avakirin. Zêdetir tiştên devkî wek çîrok, lorik, fabl, metelok û h.w.d. ji bo wan hatine gotin. Dema ji bo mezinan rojname, kovar, pirtûk an jî berhemên din dihatin nivîsandin, di nav wan de çend rûpel ji bo zarokan dihatin amadekirin. Gelemperî di van rûpelan de ji bo zarokan çîrok, fabl, metelok û tiştên wek van dihatin nivîsandin. Lê pê de, pê de ev wek nêrîneke xelet hat qebûlkin û ji bo zarokan jî edebiyateke taybet hat avakirin.

Dîrokzanê frensî Philippe Ariès ji ber ku heta sedsala 13emîn wêneyên zarokan di berhemana de qet nehatine xêzkirin, dibêje ku di heyama navîn de zarok hebûn, lê fikra zarokatiyê tunebû. Ariès destnîşan dike ku ancax di sedsala 13emîn de zarokati hatiyê kifşkirin û paşê ev pêşveçûn di sedsala 15emîn û 16emîn de zêdetir xurt bûye. ¹⁶

Dema behsa edebiyata zarokan tê kirin, du tişt balê dikşînin. Ya ewil berhemên ku li rojavayê navdar in û li cihanê ji hêla gelek kesan ve tên zanîn, ji bo ku zarok jî sûtê ji wan webigrin û bixwînin ji nû ve hatine nivîsandin. Yanê ji xwe tiştên ku hebûne ji bo zarokan car din bi zimanekî hêsantir hatine amadekirin. Ya duduyan jî, berhemên bi taybetî ji bo zarokan hatine nivîsandin derdikevin pêş. Yanî nivîskar û helbestvan bi armanca ji bo zarokan berhemana bidin tişt nivîsandin e. Ev bi rastî jî piştî salên dûr û dirêj derdikeve holê.

Edebiyata zarokan cara ewil li Îngiltereyê hatiyê rojevê. Dema behsa edebiyata zarokan tê kirin keşîş û kesên li der û dora dêrê û piştî re jî hin hindekaran bertek nîşanî ve nêrîne dane. Lê paşê hêdî hêdî ev bertek kêmbûne û edebiyata zarokan heta roja me hatiyê. Di sedsala 17emîn de mezin li ser vê mijarê disekinîn û ferq dikin ku divê ji bo zarokan jî tiştên taybet bûn nivîsandin û amadekirin. Lewra tê fêmkirin ku bi saya van berhemana û xebatana zarok baştir perwerde dibin, hişê wan bêtir dayebite, xiyalên wan firehtir dibin. Ji bilî agahî û perwerde dayînê, bi saya edebiyatê zarok dema xwe bikêf û şahî derbas dikin. Yanê zarokên ku di Serdama Navîn de ji bo ku wan wek “zarok” binav bikin mezinan peyvek jî ji bo wan kifş nekiribûn ¹⁷ êdî biqîmet dibin. Mirov dikare bibêje ku bi qasî di nav heyameke 300 salî de edebiyata zarokan pêş ve çûye û bi saya teknoloji, internet û komputerê hê jî pêş ve diçe.

Hin nivîskarên ewil yên ku li cihanê ji bo zarokan berhem dane jê hinek dikarin wiha bîn rêzkirin: li Îngiltereyê John Newbery “Mother Goose’s Melody” (Strana Dayika Qaz), “Goody Two Shoes” (Goodya Bi Cotpêlav) çap kiriye. ¹⁸ Daniel Defoe bi navê “Robinson Crusoe” (Robinson Crusoe), Jonathan Swit bi navê “Gulliver’s Travel” (Seyahatên Gulliver), Charles Dickens bi navê “David Copperfield” (Davîd Coperfield), Lewis Carroll bi navê “Alice’s Adventures In Wonderland” (Alîs li Diyarên Nedîtî) pirtûk weşandine.

Li Fransayê nivîskarê frensî Charles Perrault bi navê “Contes de ma mère l’Oye” (Çîrokên Dayika Qaz) berhemek (1697) nivîsandiye û tê de çîrokên gelêrî yên wek “Cendrillon” (Sîndrella), “Le Petit Chaperon rouge” (Keça Kumsor), “La Belle au bois dormant” (Rindika di Xew de), “Le Maître chat ou le Chat botté” (Pisîka Bigîzme) û h.w.d. heye. ¹⁹ François Fenelon bi navê “Les Aventures Telemaque” (Telemek) berhemek nivîsandiye. La Fontaine (1621-1695) fablên çîrokbêjê yewnan Ezop bi navê “Fables d’Esopé” (Fablên Ezopê) wergerandiye frensî û bi xwe jî hin fabl nivîsandine. Jules Verne berhemên bi navê “Voyage au centre de la Terre” (Seyahata Ber Bi Navenda Dinyayê), “De la Terre à la Lune” (Seyahata Ber Bi Hîvê Ve), “Les Enfants du capitaine Grant” (Zarokên Kaptan Grant), “Vinght mille lieues sous les mers” (Di Bin Behrê De Bîst Hezar Fersah), “Le tour du monde en

quatre-vingts jours” (Di Heystê Rojan De Gera Alemê) nivîsandiye. ²⁰

Li Almanayê du birayên bi navê Jacob Grim (1785-1863) û Wilhelm Grim (1786-1859) gund bi gund geriyane û gelek çîrok berhev kirine. Ev çîrokên wan hê jî li hemû cihanê di nav zarokan de çîrokên bi nav û deng in; “Rapunzel” (Rapunzel), “Hänsel und Gretel” (Hansel û Gretel), “Rotkäppchen und der Wolf” (Keçika Kumsor), “Dornröschen” (Rindika Razayî) û h.w.d. ²¹

Li Swêdê berhema nivîskara jin Selma Lagerlöf (1858-1940) a bi navê “Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige” (Serpêhatiyên Nûwaze yên Nils Holgerssons), di qada edebiyata zarokan de berhemek bi nav û deng e û ew paşê ji bo zarokan wek filma karton jî hatiyê çêkirin û di televîzyonan de hatiyê weşandin. Nivîskareke din a jin Laura Matilda Bernhardina Fitinghoffê (1848-1908) jî bi navê “Barnen ifrån Frostmofjället” (Zarokên Zozanan) romanek ji bo zarokan nivîsandiye.

Li Danîmarkayê çîrokên Hans Cristian Andersen (1805-1875) yên wek “Kejserens nye Klæder” (Qralê Tazî), “Den Lille Pige med Svovlstikkerne” (Keçika Kibrîtfiroş), “Den grimme ælling” (Cûcika Nerind a Werdekan) di edebiyata zarokan de xwedî cihekî taybet in.

4. EDEBIYATA ZAROKAN A KURDÎ KINGÊ DEST PÊ KIRIYE?

Zargotina kurdî ji destpêkê heta niha pir dewlemend e. Ji bo zarokan çîrok, lorik, zûgotinok, tiştanok û gelek tiştên wiha her tim hatine gotin û zarokan jî bi tîra xwe ji mezinên xwe sût werigirtine. Lê ji hêla nivîskî ve yanî pirtûk, kovar, rojname û berhemana ve zêde xebat nehatine kirin. Zimanê kurdî her tim qedexê bûye, zor û zextî tu caran li ser kurdan kêmbûye. Ji ber van sedemên siyasî, civakî û aborî kurdan li gor gelên din nikaribûne edebiyateke nivîskî ya zarokan a bi rêk û pêk ava bikin. Lê dîsa jî alim, nivîskar û helbestvanên kurd vala nesekinîne, hin berhem dane. Wek Ehmedê Xanî, Îsmailê Bazîdî, Şêx Marûfê Nodeyî û h.w.d..

Zarokên kurd di medreseyan de him ji hêla ilmên pozîtîf û him jî hêla ilmên dînî ve hatine perwerdekirin. Di medreseyan de hin ferhengên ku ji bo biçûkan hatine nivîsandin (Nûbihara Biçûkan, Gulzar, Luxetnameyê Ehmedî), mewlûda kurdî û hin beşên ji diwanên kurdan bi zarokan hatine xwendin. Zarokên kurd bi saya van berhemana him kurdî perwerde dîtine û him jî erebî û farisî hîn bûne.

Bi gelemperî edebiyata zarokan a cihanê di sedsala 17emîn de dest pê dike. Ji wir pê ve her diçe geştir dibe. Heke mirov edebiyata zarokan a kurdî û ya cihanê bide ber hev, wê bê dîtin ku li gor cihanê edebiyata zarokan a kurdî gelek qels maye, bi tîra xwe li pêş neketiye. Li gor agahiyên berdest, kesê ku ewil di edebiyata kurdî de ji bo zarokan berhemek nivîsandiye Ehmedê Xanî ye. Navê berhema wî Nûbihara Biçûkan e û Xanî bi vî ferhengê ve hewl daye ku zimanê erebî hînî zarokên kurd bike. Her çiqas ev ferhenga Ehmedê Xanî û piştî wê hin ferhengên cuda jî ji hêla nivîskarên din ve hatibin nivîsandin jî, mirov dikare bibêje ku ji bo zarokên kurdan dema ewilê berhem nehatine nivîsandin.

Berhemên ewil ên ku ji bo zarokan hatine nivîsandin gelemperî ferheng in. Nivîskaran xwestine bi van ferhengan ve zimanekî biyanî (farisî-erebî) û agahiyên dînî hînî zarokên kurd bikin. Nûbihara Biçûkan a Ehmedê Xanî, Gulzar a Îsmailê Bazîdî, Luxetnameyê Ehmedî ya Şêx Marûfê Nodeyî, Mîrsadu’l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) a Şêx Mihemed Kerbelayî, Eqîde ya Mewlewî wek berhemên ewil ên ji bo zarokan hatine nivîsandin tên qebûlkin.

4. 1. Nûbihara Biçûkan (1683)

Berhema Ehmedê Xanî ya bi navê “Nûbihara Biçûkan” di edebiyata zarokan a kurdî de berhema ewil e. Ev berhem di heman demê de yekem ferhenga menzûm a duzimanî ya kurdî tê qebûlkin. Xanî vî ferhenga erebî û kurdî di sala 1683yan

de nivîsandî ye û xwestiye ku zimanê erebî hîni zarokên kurdan bike. Kadri Yıldırım der barê vê berhemê de wiha agahiyê dide: “Nivîskar vê ferhenga ku bi pêşgotineke kurt, ji 13 qîteyan, 220 malik û qasî 1000 peyvên erebî û hemwateyên wan ên kurdî pêk tê di 33 saliya xwe de nivîsandiye.”²² Ev ferhenga girîng bi salan di medreseyan kurdan de piştî hînkirina Qur’ana pîroz ji bo perwerdekirina zarokan hatiye bikaranîn. Ehmedê Xanî di destpêka Nûbihara Biçûkan de tîne ziman ku wî ev berhem ji bo zarokên kurdan nivîsandiye;

“Vêk êxistin Ehmedê Xanî

Navê Nûbehara Biçûkan danî

Ne ji bo sahibrewacan

Belkî ji bo biçûkê Kurmancan”²³

4.2. Gulzar

Li gor agahiyên ku li ber dest in, di dîroka edebiyata kurdî de ferhenga menzûm a duyem jî Gulzar e. Gulzar di sedsala 18emîn de ji aliyê şagirtê Ehmedê Xanî, Îsmailê Bazîdî (1655-1710) ve hatiye nivîsandin û di medreseyan de wek pirtûkek hatiye xwendin. Ramazan Pertev dema behsa vê ferhengê dike wiha dibêje:

“Der barê Gulzarê de mixabin agahiyên tekûz û berfireh li ber destê me nînin. Li gorî agahiyên ku li ber dest in, taybetiyên Gulzarê bi vî awayî ne:

1) Ferhengeke kurdî-erebî-farisî ya bi sêzimanî ye

2) Di medreseyan kurdî de wek pirtûkeke dersê hatiye xwendin

3) Bi giranî devoka Hekarî û Bazîdê bi kar aniyê.

Hin mînak ji bêjeyên vê ferhengê ev in: Axaftin, axiftin, ewergeh, ewerîn, pizdan, guhan, bijwîn, bêdadî, bêwecî, pişk, cîrenix, çekme, xanîmal, daberistin, dirav, mezaxtin, suba, solbend, qlopanik, qîvar, lêb, lêbandin, lêbok. Qanatê Kurdo, Marûf Xeznedar, Reşid Findî, Kemal Burkay, Kadri Yıldırım û çend lêkolînerên din, herçend behsa wê dikin jî der bareyê naveroka wê de em zêde tişt nizanin. Yanî derbarê menzûmbûn an nîvmenzûmbûna wê de jî agahiyeke piştrastkirî nîn e.”²⁴

4.3. Luxetnameyî Ehmedî (1790)

Marûfî Nodayî (1753-1837) yê ku wek alim û zanayekî kurd tê nasîn di sala 1790an de bi navê Luxetnameyî Ehmedî ferhengeke erebî û kurdî (zaravayê soranî) nivîsandiye. Ev ferheng qasî sedsal piştî Nûbihara Biçûkan a Ehmedê Xanî hatiye nivîsandin. Luxetnameyî Ehmedî di medreseyan ku bi zimanê soranî perwerde lê hatiye dayîn de wek berhemeke girîng cihê xwe girtiye. Kadri Yıldırım dema behsa vê berhemê dike wiha dibêje:

“Çapa duyem a Luxetnameyî Ehmedî ya ku di destê me de ye û tarîxa wê Senendec 1379 e, 51 rûpel in. Evdirrehîm Mehmûdî wêneyên vê behremê xêz kirine. Di berhême de qasî 1500 peyvên erebî û meneyên wan ên kurdî hene. Berhema nivîskar destpêkek û ji du beşan pêk tê. Destpêk bi besmeleyê dest pê dike û ji 13 malikan pêk tê. 4 malik bi temamî erebî, 9 malik jî temamî bifarisî ne.”²⁵

Nodayî ji bo kurê xwe Ehmed ev ferheng nivîsandiye û sedema nivîsandinê wê berhemê wiha eşkere dike;

“Der in rîsale be kurdî zeban

Kunem zîban-î ereb ra beyan

Ta kî ferzendem Ehmed bê te’eb

Şewed danay-î luxat-î Erebe”²⁶

4.4.Eqîdeya Mewlewî (1806-1882)

Eqîdeya Mewlewî (1806-1882) jî yek ji berhema ku bo zarokan hatiye nivîsandin e. Rêwaz Ehmed dema behsa Eqîdeya Mewlewî dike der barê vê berhemê de wiha agahiyê dide: “Eqîdeya Mewlewî (1806-1882) yek ji berheman e ku bo zarokan hatine nivîsandin. Ev berhem ji bo mindal û zarokên hucreyan yanê feqeyan bû, di navenda sedsala 18emîn de hatiye nivîsandin.”²⁷

4.5.Mîrsadu’l-Etfal (Şahrahê Kûdekan-1912)

Berhema Mîrsadu’l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) ji hêla Şêx Mihemed Kerbelayî ve kurdî û farisî di sala 1912an de li gundê Axtêpeya girêdayî Diyarbekirê hatiye nivîsandin. Di

Mîrsadu’l-Etfalê de vegotina destpêkê bi temamî kurdî ye. Beşa dawî piranî bi hevokên kurdî û hinek jî bi farisî ne. Her du beş jî ne ji qismê ferhengê ne. Ramazan Pertev dema ku der barê vê ferhengê de agahiyê dide, dibêje ku nusxeya kurdî-erebî ya ku bi destê Şêx Mihemed Kerbelayî hatiye nivîsandin, gihîştîye îro û li cem biraziyê wî Şêx Şafî tê parastin û wiha dibêje:

“Destxet bi temamî 42 rûpel e. Mîrsad bêjeyeke erebî ye û wateya wê “cihê çavdêriyê” ye. Etfal jî bêjeyeke erebî ye û pirjimara tîflê yanî zarokê ye. Her du bi hev re tîne wateya “cihê çavdêriya zarokan” an jî “nêrîngeha zarokan... Kerbelayî, di destpêka berhemê de, piştî besmele, hemd û selewatan bi awayekî eşkere nav û sedema amadekirina berhemê diyar dike. Kerbelayî, dûre behsa girîngî û taybetiya zimanê farisî dike. Li gorî wî zarokên ku bi zimanê farisî zanibin dê di warê zanistî û edebiyatê de gelek serkevtî bin. Di dawiya destpêkê de hêvî dike ku kesên ku dema li ser vê ferhengê dersê dixebitin, bila jê re dia bikin û wî ji gunehan xelas bikin.”²⁸

Kerbelayî di vê berhemê de dibêje ku wî ev ferheng ji bo hemû zarokên kurdan, lê bi taybetî ji bo birayê xwe Muhemmed Eskerî û biraziyê xwe Neqşibendî nivîsandiye.

Piştî van ferhangan mirov dikare bibêje pêşveçûnên cihanê tesîrê li ser kurdan jî kiriyê û ji bilî nivîskarên van ferhangan, hin helbestvan û nivîskarên kurd yê wek Pîremêrd, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedîrcan, Kamiran Bedirxan, Celadet Bedirxan jî ji bo zarokan çîrok, fabl û helbest nivîsandin.

5. HIN NIVÎSKARÊN JI BAKUR YÊN JI BO ZAROKAN BERHEM NIVÎSANDINE

5.1.Kamuran Elî Bedirxan

Nivîskar, helbestvan û parêzerê kurd Kamuran Elî Bedirxan (1895-1978) ji bo zarokan bi navê “Elfabeya Min” pirtûkeke alfabe-yê û bi navê “Destpêka Xwendinê” pirtûkeke ku xwendin û nivîsandinê hîni zarokan dike nivîsandiye. Ji bilî van berheman çend helbest jî nivîsandin. Ji wan helbestan ya bi navê “Dibistan” mirov dikare wek mînak nişan bide.

“Dibistan pir xweşik e

Bi hogir û hevalan

Bi nivîs û mamoste

Bi çîroka newalan

Em hemû jê hezdikin

Ji bo zanîna kanî ye

Tê de kenîn leyîstok

Dibistan xweş xani ye”²⁹

5.2.Cegerxwîn

Helbestvanê navdar ê kurd Cegerxwîn (1903-1984) ji bo zarokan helbest nivîsandin û ev helbest ji hêla zarokan ve hatine jiberkirin. Sînemxan Bedirxan qîza Celadet Bedirxan di hevpeyvîneke xwe de dibêje ku wê û birayê xwe helbestên Cegerxwîn ji ber dikirin û dema ku Cegerxwîn di hate mala wan, bavê wê bangî wan dikir û digot li ber Cegerxwîn helbestên wî yê ku jiber kirine ji wî re bixwînin.³⁰ Bo nimûne, helbesteke Cegerxwîn ya bi navê “Ji Biçûkan re” di hejmara 34 û 35emîn a Kovara Nûbiharê de hatiye weşandin.³¹

Dîsa berhema Cegerxwîn a bi navê “Cîm û GulPerî” (1947)³² ya ku ji bo keç û xortan wek diyarî hatiye nivîsandin û bi hevoka “çîroka min ji we re xweş” ve qediya ye jî, ji bo edebiyata zarokan a kurdî dikare wek nimuneyek bê nişandan. Koma Karên Çandî ya Enstituya Kurdî ya Parîsê destnişan dike ku Cegerxwîn vê pirtûkê di sala 1948an de çap kiriyê, lê ji ber ku ev pirtûk êdî dest nakeve, wan di sala 1978an de li Berlînê ji nû ve çap kirine.³³

5.3.Osman Sebrî

Nivîskar û helbestvanê navdar Osman Sebrî jî (1905-1993) ji bo zarokan gelek helbest û fabl nivîsandin. Fablên Osman Sebrî hinek di kovara Ronahiyê de hatine weşandin. Wek mînak di hejmara 5emîn de “Çîroka Dîk û Rovi”, di hejmara

6emîn de “Şêr û Kêvroşk”, di hejmarê 7emîn de “Daweta Kêzê”, di hejmarê 8emîn de “Mih û Şêr û Gur” di hejmarê 9emîn de “Ker û Heft Gur”, di hejmarê 12emîn de “Gurê Pîr”, di hejmarê 13emîn de “Kerê Dengbêj” hatine weşandin.³⁴ Helbesteke Osman Sebrî ya bi navê “Zozan” jî dîsa di hejmarê 20emîn a kovara Ronahiyê de hatiye weşandin.³⁵ Çend helbestên Osman Sebrî yê ji bo zarokan jî di kovara Hawarê de hatine weşandin, wek “Dibistan”, “Bihar”, “Tevdîra Mişkan”. Bo nimune, di hejmarê 49an a kovara Hawarê de bi serenava “Şihirên Zarokan” du helbest û fablek li dû hevdu nivîsandîye.³⁶

Di Dîwana Osman Sebrî ya ku jî hêla Weşanxaneyê Periyê ve hatiye çapkirin de beşeke bi navê “Dengê Zarokan” heye ku di wir de helbestên wî yê ji bo zarokan hatine komkirin. Navê hin helbestên wî yê li wir ev in; “Cejna Piroziya Welato”, “Pirozî”, “Keça Min Hîvron”, “Lewend”, “Şêrê Min” û h.w.d..³⁷

Ji bilî Osman Sebrî, hin nivîskar û helbestvanên din jî di kovara Hawarê de ji bo zarokan helbest, çîrok û fabl nivîsandîne. Wek mînak, Mihemed Emîn Botî fableke bi navê “Çûk û Fil” di kovara Hawarê de nivîsandîye.³⁸

5.4.Celadet Bedirxan

Celadet Bedirxan (1893-1951) jî ji bilî beşa “Stûna Zarowan” a ku di Hawarê de ji bo zarokan amade kiriye, jî bo kurê xwe Cemşîd û qîza xwe Sînemxanê bi serenava “Reşbelek-2” nivîseke ku behsa koçeriyê û zozanan dike nivîsandîye e.³⁹ Celadet Bedirxan di kovara Ronahiyê de jî beşa Reşbelekê dewam kiriye. Wek mînak di hejmarê 19emîn a Ronahiyê de bi serenava “Reşbelek-4 Ji Eta Cemşîd Re” behsa axaftina xwe ya bi qîza xwe Sînemxanê Bedirxanê dike. Hema di bin wê nivîsê de jî behsa kitêbeke gramerê ya bi navê “Kitêba Sînemxanê” ya ku jî bo zarokan amade kiriye dike. Paşê qîsmeke wê kitêbê di kovara Ronahiyê de weşandiye.⁴⁰ Celadet Bedirxan kitêba Bryan Guinness ya bi navê “Conî û Cimêma” ya ku jî çîrokên zarokan pêk tê, jî frensî wergerandiye kurdî (1943). Bedirxan di hejmarê 20emîn a Ronahiyê de behsa vê kitêbê dike û dibêje xwendevan dikarin jî Kitêbxana Hawarê vê kitêbê peyda bikin.⁴¹

5.5.Mehmet Emîn Bozarşan

Mehmet Emîn Bozarşanê ku di nav kurdan de bi nav û deng e û gelek xebatên wî li ser kurdî hene di sala 1966an de ji bo zarokan alfabeyek amade kiriye.⁴² Pirtûkên wî yê bi navê “Kêz Xatûn” û “Mîr Zoro” jî di nav pirtûkên zarokan de tînin nîşandin.⁴³

5.6.Mahmud Baksî

Nivîskarê kurd Mahmud Baksî jî bo zarokan pirtûkên bi navê “Zarokên Îhsan” (1978) û “Keça Kurd Zozan” (1979) nivîsandîye. Her çiqas wî Swêdê ev pirtûk nivîsandibin jî ji ber ku Baksî jî Bakur e me xwest ku em behsa wî jî li vir bikin. Baksî di hevpeyvîneke xwe de sedema nivîsandina pirtûkên zarokan wiha eşkere dike: “Du sedem hebûn. Yek jê pirtûkên zarokan li Swêdê dihatin xwendin, ya diduyan jî min xwest, ez jiyana zarokên kurdan bi swêdiyan bidime nasin. Sisê jî, ji bo ku zarokên kurdan di dibistanên swêdiyan de stûxwar nemînin, ew jî bibin xwedî pirtûk...”⁴⁴

5.7.Kemal Burkay

Nivîskar û helbestvan Kemal Burkay jî di sala 1988an de bi navê “Aliko û Baz” pirtûkeke zarokan nivîsandîye. Ev pirtûk jî hêla weşanên Roja Nû ve hatiye çapkirin. Paşê wergera wê ya almanî û swêdî jî hatiye kirin.

5.8.Firat Cewerî

Helbesteke Firat Cewerî a bi navê “Zarokên Me” di kovara zarokan a “Hêvî”yê de hatiye weşandin.⁴⁵ Weşanxaneyê Nûdemê ya ku berpirsyarê wî Firat Cewerîye jî di salên 1980yî de gelek pirtûkên zarokan ên ku jî zimanên din hatine wergerandin, çap kiriye. Çend pirtûkên Astrîd Lîndgen, Hennîng Mankel û Per Nîlson ên ku wergera wan a kurdî hatine

kirin, jî hêla weşanxaneyê Nûdemê ve hatine çapkirin. Ji bilî Nûdemê, Weşanxaneyê Apecê jî li Swêdê ji bo zarokan gelek pirtûk çap kirine û di sala 2016an de jî li Diyarbekirê şaxeke xwe vekirîye.

Çend rewşenbîrên kurd Amed Tîgrîs, Mahmud Lewendî, Hesenê Metê, Seyîdxan Anter û Ali Çiftçi hatine li cem hev û di sala 2004an de bi navê “Ansîklopediya Zarokan” ansîklopediyek weşandin.⁴⁶ Ev ansîklopedî jî aliyê Weşanxaneyê Apecê ve hatiye çapkirin.

Di salên dawîn de jî (2014) antolojiyeke çîrokên a bi navê “Hebû Tûnebû Antolojiya Çîrokên Zarokan” ya Zinarê Xamo jî hêla Weşanxaneyê Rûpelê ve hatiye weşandin.

Zinarê Xamo, Murad Ciwan, Mahmûd Lewendî, Mahmut Baksî, Kemal Burkay, Haluk Öztürk, Firat Cewerî, Mehmet Emîn Bozaslan ên ku li Tirkîyeyê koçî Swêdê kirine û li wir cih bûne jî bo zarokan helbest, fabl, çîrok û pirtûk nivîsandîne. Van rewşenbîran jî bilî berhem nivîsandîne, werger kirine, kovar derxistine û pirtûkên ku di dibistanên de zimanê kurdî hîn zarokan dikin, amade kirine. Kovarên zarokan ên kurdî “Hêlîn”, “Hêvî”, Kulîlk”, “Hêviya Me” û “Koçer” jî hêla van rewşenbîran ve hatine weşandin.

Kovara Nûbiharê di sala 1992an de dema dest bi weşanê dike pê va di hejmarên xwe de du an jî sê rûpelên dawîn ên kovarê jî bo zarokan amade kiriye. Ji sala 1992an heta 2000an hin caran rêk û pêk û hin caran jî bê plan ev beş hatiye amadekirin. Paşê navbereke dirêj çêbûye di sala 2009an de car din kovarê jî bo zarokan tişt weşandinê û di sala 2010an de jî bi temamî dev jê hatiye berdan. Yanî di nav 18 salan de (1992-2010) bi tevahî 9 salan rûpelên kovarê jî bo zarokan hatine amadekirin.⁴⁷ Kovara Nûpeldayê jî di çend hejmarên xwe de jî ji bo zarokan beşek bi navê “Zarokname” amade kiriye. Mînak di hejmarê 6emîn û 9emîn ên Nûpeldayê yê ku di sala 2011an de hatine weşandin de çar rûpel jî bo zarokan hatine veqetandin.⁴⁸

6. WEŞANXANEYÊN BERHEMÊN ZAROKAN DIWEŞÎNIN

6.1.Weşanxaneyê Hîvayê

Di salên dawîn de du weşanxaneyên ku bi taybetî ji bo zarokan berheman diweşînin, hatine avakirin. Ev weşanxane pirtûkên boyaxkirinê, pirtûkên rêzimanê, çîrokên, ferhengên û hin materyalên din ên wek van jî bo zarokan amade dikin. Ji wan yek Weşanxaneyê Hîvayê ye ku di sala 2014an de li Diyarbekirê hatiye avakirin. Xwediyê wê Mem Bawer e û ew bi xwe jî ji bo zarokan berheman dinîvîse. Xwediyê Weşanxaneyê Hîvayê Mem Bawer di hevpeyvîneke xwe de navê van nivîskaran wiha rêz dike:

“Bêrî Bihar, Îsmail Dîndar, Yaqob Tilermenî, Mîran Janbar, Berfîn Ayşe Öğüt, Mahmûd Nêşite, Mûrad Dildar, Şukran Çaçan, Hasîp Yanlıç, Ferîdûn Bîrgul, Seyhan Karakoç, Berfîn Îde Demîral, Yasemîn Elban, Amed Tîgrîs, Mahmûd Lewendî, Kerem Tekoglu, Janya Acar, Amed Gernas, Jîr Dilovan, Yunis Bahram, Yehya Elewîferd, Konê Reş, Aynur Özbay, Benûşe Elewîferd, Rustem Felat, Roza Metîna, Hîva Yüce ve Mem Bawer.”⁴⁹

Ev kesên ku navê wan hatine gotin jî bo zarokan berheman dinîvisin ku emê yek bi yek behsa wan berheman nekin. Bi tenê di bin beşa xebatên weşanxaneyê de divê navê wan bê gotin ku ew jî bo zarokan ked didin.

6.2.Weşanxaneyê Morî Zarokê

Weşanxaneyê Morî Zarokê di sala 2015an de hatiye avakirin û bi tene pirtûkên perwerdeyê yê wek ferheng, pirtûkên boyaxkirinê, pêşdibistanê û rêzimanê çap dike. Weşanxaneyê armanca xwe li ser malpera înternetê ya Morîzarokê wiha eşkere kiriye:

“Armanca me ew e ku,em dixwazin bi rêya pirtûkan, bila xewn û xeyalên zarokan pêş bikevin û ev materyal di perwerdeya Kurdî de bila bînan bikaranînin. Armanca Morî yek jê ew e ku, bi hişyariyaku zimanê zikmakî herî baş di zarokatîyê de tê hînîkirin, ji bo ku zimanê Kurdî bi rêyamateryalên cuda bê

hezkirin, ji bo derûniya zarokan pirtûkên zanîn, hestiyarî, civakî ûpsîkomotor wê bên amadekirin. Naveroka pirtûk û materyalên me, bi hişyariya zanenda civakî, ekolojî, pêşveçûnaçand û hunerê, ziman û zanîne, civakî û takekesiyê, bîrkarî û pêşveçûna tenduristî ûfizîkî bi baldarî tîn amadekirin. Her wekî din, em ê hemû pirtûkên zarokan bigihînin ber destên we.”⁵⁰

Herdu weşanxane nivîskarên ciwan di serî de bi kadroyeke berfireh ve kedê didin ku ji bo zarokên kurd berheman çap bikin. Li Tirkiyeyê ji bilî nivîskar û weşanxaneyan hin kovarên zarokan ên kurdî jî hatine weşandin. Wek; “Dergûş”, “Agirê Tûtê”, “Şemamok”, “Zarokên Rojê”, “Perperok”, “Bûka Baranê”.⁵¹

7. KOVARÊN ZAROKAN ÊN KURDÎ YÊN KU LI BAKUR HATINE WEŞANDIN

Li Tirkiyeyê ji ber ku ji bilî tirkî bi zimanên din weşan qedexê bû, gelek kovar û rojname li derveyê sînorên Tirkiyeyê hatine çapkirin. Kesên ku ev weşan çap kirine bidizî ev kovar an jî rojname gîhandine Tirkiyeyê ku ew bigîhîjin destê mirovan. Lê piştî sala 1991emîn ji ber ku ev qedexê bi qanûna hejmara 2932emîn ve ji holê rabû, êdî kurdî jî weşanê dest pê kir. Piştî vê jî bo zarokên kurd jî hin kovar hatin weşandin ku em ê niha der barê wan de agahiyên bidin.

7.1.Dergûş

Kovara Dergûşê di sala 2003an de ji hêla weşanên Warê ve di rêzeya pirtûkên zarokan de hatiye weşandin. Xwediyê Kovarê û Midûrê Berpirsyar Turgut Ersoy, editorê kovarê Cahit Yıldırım e. Lijneya weşanê jî ji S. Verroj, Cahit Yıldırım û Remezan Pertew pêk tê. Dergûş wek pêvekeke kovara Warê derketiye û piştî hejmarekê êdî dev ji weşanê hatiye berdan.

Kovar li Matbaaya Berdanê hatiye çapkirin û cihê rêvebirinê jî Çağaloğlu, Stenbol e. Rûpela ewil a kovarê rengîn e û li ser berga ewil bi tîpên xweşik û rengîn ve navê kovarê hatiye nivîsandin. Wêneyê zarokê yê ku li erdê xwar bûye kullilkeke sor di destê xwe de girtiye hatiye xêzkirin. Li ser navê kovarê ya jorê ev hevok hatiye nivîsandin: “Xuyê Şîrî Heta Pîrî”, di bin rûpelê de jî “Zar e, xweş bihar e, dîlan e”.⁵² Li ser berga dawîn a kovarê jî çend pirtûkên ku wêneyên wan hatine kişandin heye. Navê pirtûkên ku wêneyên, wan xuya dikin hinek ev in; “Renganin, çîrok, Ferhengok, Rêzimana Kurdî, Tîştanok û h.w.d..

Di kovarê de alfabeya kurdî bi tîpên reng bi reng hatine nivîsandin. Li cem her tîpekê jî peyvên ku bi van tîpan ve dest pê dikin, hatine nivîsandin. Wek mînak, Aa Adar, Hh Heval, Nn Nan, Qq Qend, Vv Vin û h.w.d..

Straneka Cemîla Celîl, nivîseke Remezan Pertew a bi navê ‘Malbat û Zarok’, nivîseke E. Yusuf Eyyubî ya bi navê ‘Ser Zarokan Çend Gotin’ nivîsa S. Verroj a zazakî ‘Espije’ di kovarê de hatine nivîsandin. Ji bilî van hin mamik, xaçepirs, rengdayîna wêneyan, nasandina nexweşiya sorikê, quncika nameyan, du wêneyan li hember hev qiyaskirin û ferqa di navbera wan de dîtin û h.w.d. di kovarê de hatine weşandin.

7.2.Şemamok

Şemamok di sala 2005an de li Diyarbekirê bi rêvebiriya Şaredariya Sûrê ya Diyarbekirê ve hatiye weşandin. Xwediyê kovarê Serokê Şaredariya Sûrê Abdullah Demirbaş, berpirsê nivîsan jî Hüseyîn Kaya ye. Edîtorên kovarê Sîdar Jîr, Rizoyê Xerzî û Rêzan Tovjîn in. Şemamok bi wêne, karîkatur û mijarên cur be cur ve bi du zimanan kurdî û tirkî gelek dewlemend hatiye amadekirin.

Di kovarê de helbest, nivîs û wergêrên Amed Tîgrîs, Ferhadê Îçmo, Sîdar Jîr, İbrahim Kurmanc, A.Seçkîn, Behlûl Zelal, Heyder Dîljen, Konê Reş, Tengezar Marînî û h.w.d. hatine weşandin. Wergêr zêdetir ji zimanê almanî, îngilizî û swêdî hatine kirin. Wek kovarên zarokan ên din di Şemamokê de jî fabl, helbest, çîrok, xaçepirs, mamik, lihevanînok, zugotinok, notayên stranan (muzîk), kurtejiyana kesên navdar (wek Yaşar

Kemal, Osman Sebrî, Yılmaz Güney, Qedri Can, Meryamxan, Ehmed Arif), wêneyên bêboyax yên ku zarok bikaribin bi xwe boyax bikin û h.w.d. bi kurdî û tirkî hatine weşandin. Şemamok heta sala 2010an bi giştî 7 hejmar hatiye weşandin û pişt re dev ji weşanê hatiye berdan.⁵³

7.3.Dergûş

Dergûş ji hêla Weşanên Doyê û bi alikariya Şaredariya Yenîşehirê ya Diyarbekirê ve di sala 2008an de hatiye weşandin. Edîtorê kovarê Sîdar Jîr e. Kesên ku navê wan wek berhevkar û nivîskar di kovarê de derbas dibin, A. Seçkîn, Cemîl Andok, Behlûl Zelal in. Kovar ji hêla wêne û karîkaturan ve, mijarên ku bala zarokan biqîşîne ve dewlemend hatiye amadekirin.

Di dergûşê de fabl, çîrok, helbest, hînkirina navê hewyanan û nebatan, xaçepirs, zugotinok, mamik, gotinên pêşyan û h.w.d. bi wêneyan ve hatine nivîsandin. Ji bilî van mijarên wek zarok divê çawa diranên xwe firçe bikin, çawa bi kaxizan ve tîştan çêbikin (keştî û tîştên wisa) beşek jî hatiye veqetandin. Kovar bi tenê hejmarek hatiye weşandin.⁵⁴

7.4.Agirê Tûtê

Kovara Agirê Tûtê ji hêla şaxa Kurdî-Derê ya Diyarbekirê ve di sala 2011an de hatiye weşandin. Li ser kovarê Adar, Nisan, Gulan 2011 hatiye nivîsandin û bi tenê hejmarek hatiye weşandin. Navê kovarê pişt re wek “Zarokên Rojê” guheriye û bi wê navê ve weşan hatiye kirin. Di pêşgotina kovarê de wiha behsa navê kovarê tê kirin:

“Agirê Tûtê listikeke zarokan e. Armanca vê listikê ew e ku zarok hem bileyîzin hem jî hîn bibin. Di vê listikê de zarok navên bajar û sewalan, zûgotinokan û alfabe yê hîn dibin. Em hêvî dikin ku hûnê bi vê kovarê hem çand û hunera xwe hîn bibin hem jî xwe pêş ve bibin. Zarokino jî bo ku rewşa kurdî baştir û agirê wi gurtir bibe divê hûn jî bixebitin û bibin yek ji çîrûska vî agirî. Belê ev hejmara yekemîn ya Agirê Tûtê ye, hêviya me ew e ku kovar li gorî dil û mêjiyê we be, em hêvî dikin ku hûn xwedîtiyê li kovara xwe bikin û ev kovar şax bide û bibe dareke mezin.”⁵⁵

Her çiqas rêvebirên kovarê di pêşgotina kovarê de bibêjin ku ‘ev kovar şax bide û bibe dareke mezin’ jî, piştî vê hejmarê kovar êdî nayê weşandin. Nivîskarê kovarê Siya Sîtav, Nesrîn Navdar û Rûken Xwezan in.

Mijarên ku van kesan di kovarê de ji bo zarokan nivîsandine jî ev in; alfabeya kurdî, nasandina Celadet Bedirxan, helbesta demsala biharê, gotinên pêşyan, gotinên navdaran, biwêj, çewtiyên axaftinê, pîrsên mantiqê, taybetmendiyên ajalan, xaçepirs, karîkatur, çîrok, fabl, listika agirê tûtê, nasandina bajarê Amedê, pêkenok û h.w.d.. Mînak di kovarê de alfabeya kurdî him bi tîpên mezin û him jî bi tîpên biçûk hatine nivîsandin. Ji bo fêrkirina alfabe yê jî wêneyên tîştan hatine bikaranîn. Wek, Aa Agir, Bb Beq, Cc Cotkar, Çç Çav û h.w.d.. Kovar pir rengîn e û ji hêla xêz û wêneyan ve jî gelek balkêş e.

7.5.Zarokên Rojê

Kovara Zarokên Rojê ji hêla şaxa Diyarbekirê ya Kurdî-Derê ve di sala 2011an de hatiye weşandin. Ji ber ku hejmara ewil bi navê “Agirê Tûtê” hatiye weşandin, li ser hejmara ewil a kovarê hejmara 2yemîn hatiye nivîsandin û di rûpela duyemîn de jî hatiye gotin ku ev kovar dewama Agirê Tûtê ye. Ji ber ku sê mehan cerekê hatiye amadekirin, ji bo tarîxa weşandinê Pûşper-Tîrmeh-Gelawêj 2011 ji bo hejmara wê ya ewil hatiye eşkerekirin.

Di hejmara duyemîn de ji bo xwedî û berpirsîyara giştî ya kovarê navê Sivan Serap Berkê, editorê kovarê jî Siya Sîtav û Rûken Xwezan hatiye nivîsandin. Lê di hejmara sêyemîn û çaremîn de navê Rûken Sarılı editor xuya dike. Di hejmara pêncemîn de jî xwediyê wê wek Panayir Çelik û edîtor jî wek Nesrîn Çavdar hatiye guherandin.

Di kovarê de ji bilî kurmancî, bi zazakî jî nivîs hatine weşandin. Kovar ji hêla wêne û xêzan ve jî gelek dewlemend û rengîn e. Naveroka hejmarên Zarokên Rojê tije ye. Di kovarê de gelek

çîrok, helbest, fabl, karîkatur, tiştanok, zûgotinok, nasandina navdarên kurd (Zerîfe Xanim, Dildar, Meyemxan, Aram Tigran, Ehmedê Xani), nasandina heywanan (dînozor, kevok, kûçik, kerguh, şêr, hesp, perperok û h.w.d.), nasandina sebzeyan (hinar, kundir, hurmî, kuvark, mandalîn), lîstik (hopanî, bûk û kose, kerê mala bavê te kî ajot?), nasandina cih û bajaran (Pasûr, Cizîra Botan, Êlih û Heskîf) wêneyên ji bo boyaxkirinê, gotinên pêşyan, biwêjên kurdî, xaçepirs û pêkenok hatine nivîsandin.

Kesên wek Rûken Xwezan, Nesrîn Navdar, Eşref Keydanî, Hêvî Didem, Siya Sîtav di kovarê de nivîsîne. Rûşen Sarılı û Gülçin Şanlı ji wêne û xêzên kovarê amade kirine. Zarokên Rojê sê mehan carekê 4 hejmar hatiye weşandin.⁵⁶

7.6.Perperok

Perperok bi berpirsariya Mevlut Aykoç ve di meha berfanbarê ya 2012an de ji hêla weşanên Arê ve li Stenbolê hatiye weşandin. Amadekarên kovarê Cüneyt Kulaz, Hasan Aslan, İdris Benek, Fêrgîn Melîk Aykoç, Xunav Altun, Mahmut Aydın û Mevlüt Aykoç in. Ji bilî van navê Perwîz Cihanî ji di çend rûpelan de derbas dibe. Kovar sê mehan carekê bi tenê du hejmar hatine çapkirin û herdu hejmar jî ji 32 rûpelan pêk tê. Li ser bergên ewil ên kovarê de perperokên rengîn hatine xêzkirin.

Di Perperokê de beşên li ser zimên (tîpên kurdî, alfabeya kurdî), agahiyên rojane (hevnaşin, danên rojê, demsal, pêşwazîkirin), tiştanok, dîrok (nivîskar Ksenefon-Anabasis, pîrozkirina newrozê), dersên matematîkê (hejmar) nasandina heywanan (kêzik, şêr, rovî, bizin, mişk, kurm, dûpişk mar), helbest (Perwîz Cihanî, Osman Sebrî), nasandina navdarên kurd (Cegerxwîn, Osman Sebrî), çîrok, xaçepirs, wêneboyaxkirin hatine weşandin. Kovar ji hêla wêne û xêzan ve gelek rengîn e.⁵⁷

7.7.Bûka Baranê

Buka Baranê di bihara 2013an de li Stenbolê dest bi weşana xwe kiriye. Kovar ji hêla komeleya Komel-Kurdê ve di 3 mehan carekê bi kurmançî û dimilkî tê weşandin. Berpirsê nivîsaran Nûriye Çakar, editora kovarê Sewîm Qoserî û rûpelsazê kovarê jî Ridwan Xelîl e. Hin kesên ku nivîsên wan di Bûka Baranê de hatine weşandin ev in; Kenanê Nado, Nejla Sado, Nûriye Çakar, Ayşegül Çelebi, Ridwan Xelîl, Yehya ElewîFerd, Nevîn Reşan Güngör, Perwîz Cihanî, Sewîm Qoserî û Omer Dilsoz.

Kovar ji hêla naveroke ve dewlemend e. Di kovarê de çîrok, tiştanok, zûgotinok, mamik, heyranok, helbest, nasandina bajaran (Mêrdîn), nasandina navdarên kurd (Meryemxan, Şakiro), wêneboyaxkirin, hejmar û matematîk, lorik, nasandina zarokan, xaçepirs, perwerdeya dîmî (nasandina pêxemberan, destnimêj), şano, mijarên neteweyî (alaya kurdan), boyaxkirina wêneyan, û h.w.d. gelek mijar hene.

Bûka Baranê bi nivîs û xêzên rengîn ve hewl dide ku kurdî hînî zarokan bike. Armanca kovarê zarokan him perwerde bike û him jî bi naveroka xwe ve wan kêfxweş bike. Ji bilî nivîsên xêz û wêneyên kovarê jî pir dewlemend in. Ji bo ku bala zarokan bixşîne gelek rengîn û baş hatine xêzkirin. Kovar hê jî weşana xwe didomîne.⁵⁸

8. ENCAM

Di vê gotarê de hewl hat dayîn ku bal li edebiyata zarokan a kurdî bê kişandin. Me edebiyata zarokan a dinyayê û ya li bakur bi kurtasî da ber hevdu û em ghiştîştin wê encamê ku edebiyata zarokan a kurdî ya li bakur gelekî dereng dest pê kiriye. Bi têra xwe xebat nehatine kirin û zarokên kurd jî vê bêpar mane.

Dîsa me dît ku xebatên ewil ên ji bo zarokan hatine kirin rasterast pirtûk û kovar nînin. Rewşenbir, nivîskar û helbestvanên kurd ewil ferhengên zimanên biyanî (farişî-erebî) hînî zarokan dikin, amade kirine. Nîşên li dû wan hatine jî di kovarên kurdî de çend çîrok, fabl, helbest û tiştên bi vî rengî

amade kirine. Di nav demê da paşê hêdî hêdî kovar an jî pirtûk hatine weşandin.

Kovarên zarokan ên kurdî yê ku behsa wan hatin kirin jî rêk û pêk nehatine weşandin, piştî demekê dev ji vî karî berdane û weşanên xwe dane sekinandin. Wek ku di destpêkê de jî hat gotin di kurdî de xebatên rêk û pêk, akademîk û profesyonel li ser edebiyata zarokan a kurdî zêde nehatine kirin. Me jî gavek avêt û em hêvî dikin nîşên li dû me zêdetir xebatan bikin.

9. PERAWÊZ

1. Abdulkadir Bingöl, Gotinên Peşyan û Biwêj Deyimler ve Atasözleri, Weşanên Na, Çapa Nû, İzmir, Gulan 2014, r. 338
2. Mehmet Öncü, Gotinên Peşyan, Weşanên Enstituya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, Adar, 2009, r. 691
3. Hawar, Proverbes, Weşanên Nûdem, Cild 2, Sal. 10, j. 46, 10 Tirmeh 1942, Stockholm, 1998, r. 1042
4. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, r. 556
5. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/magazine> 16.02.2016/17.48
6. Dilek Tüfekçi Can, Çocuk Edebiyatı: Kuramsal Yaklaşım, Eğitim Yayinevi, Konya, Haziran 2014, r. 1
7. "Birleşmiş Milletler Çocuk haklarına Dair Sözleşme" r. 15, Bnr. [http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Sozlesmesi-Turkiye_Ilerleme_Raporu_\(2._ve_3._Donem\).pdf](http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Sozlesmesi-Turkiye_Ilerleme_Raporu_(2._ve_3._Donem).pdf) 17.12.2015 / 15:49
8. Alemdar Yalçın- Gryasettin Aytas, Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014, r. 13
9. Oxford Wordpower Dictionary For Learners of English, Oxford University Press, Edited by Miranda Steel, 2000, New York, r. 111
10. Türkçe Sözlük, r. 557
11. <https://www.unicef.org/sowc05/english/childhooddefined.html> 19.12.2015 /13:05
12. <https://www.britannica.com/search?query=childhood> 19.12.2015 /21: 23
13. Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Edebiyatı Kültürü "Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı", Kök Yayıncılık, Ankara, r. 63
14. Kemal İnal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, r. 75
15. Füsün Alver, "Neil Postman'ın Çocukluğun Yok Oluş Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi" Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, j.2, 2004, r. 131
16. Philippe Ariès, Centuries of Childhood-A Social History of Family Life, Çev. Robert Baldick, New York: Alfred A. Knopf, 1962, r. 33-47 Vgz. Kemal İnal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, r. 79
17. Tacettin Şimşek, Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Haziran 2014, Ankara, r. 14
18. Yalçın-Aytas, Çocuk Edebiyatı, r. 20, vgz. İnci Enginün, "Çocuk Edebiyatına Toplu Bakış", Çocuk Edebiyatı Yıllığı, Gökyüzü Yayınları, İstanbul, 1987, r. 97-198
19. Yalçın-Aytas, Çocuk Edebiyatı, r. 22
20. Tacettin Şimşek, Çocuk Edebiyatı, Suna Yayınları, Konya, 2007 r. 197
21. https://tr.wikipedia.org/wiki/Grimm_Karde%C5%9Fler 09.03.2016/ 14.30
22. Kadri Yıldırım, Nübihara Biçûkan Arapça-Kürtçe-Arapça Sözlük, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008, r. 40, vgz. Jan Dost, ed-Durru's-Semîn Fî Şerhî Mem û Zîn, 1 sb., Erbil, 2006, r.79
23. Yıldırım, h.b, r. 122
24. Ramazan Pertev, Mîrsad'ul- Etfal (Şahrânê Kûdekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî (Vekolîn-Tekst), Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Mêrdîn, 2012, r. 24-27
25. Yıldırım, r. 96
26. Yıldırım, r. 97
27. Rêwaz Ehmed, Seretayek Der Barey Serhildanî Edebî Mindalanî Kurd, Çapxaneyê Wezareta Perwerdeyê, Çapî Yekem, Hewlêr, 2005, r.8
28. Pertev, Mîrsad'ul-Etfal (Şahrânê Kûdekan), r. 24-27
29. <http://img.eba.gov.tr/418/7d2/206/c20/adc/134/1a8/8cf/006/931/c2b/e1c/1ac/538/001/4187d2206c20adc1341a88cf006931c2be1c1ac538001.pdf> 13.03.2016/18.16
30. Di 2011an de ji bo belgefilma TRT 6ê (bi navê xwe yê nû TRT Kurdî) ya bi navê "Navdarên Me" li Hewlêrê min bi Sînemxan Bedirxanê re hevpeyvînek li ser bavê wê Celadet Bedirxan kir. Sînemxan Bedirxanê ev agahî di wê hevpeyvîne de da min.
31. Cegerxwîn, Ji Biçûkan Re, Nûbihar, j. 34-35, Tirmeh-Tebax 1995, r. 46

32. Metin Yüksel, Dengbêj, Mullah, Intelligentsia: The Survival And Revival Of The Kurdish-Kurmanji Language In The Middle East, 1925-1960, Unpublished Ph.D diss. Chicago: University of Chicago, 2011, r. 212
33. Cegerxwîn, Cîm û Gulperî, Institut Kurd de Paris, Berlin, Çileyay Pêşîn, 1978
34. Kadri Yıldırım-Ramazan Pertev- Mustafa Aslan, Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013, r. 81-82
35. Yüksel, Dengbêj, Mullah, Intelligentsia: The Survival And Revival Of The Kurdish-Kurmanji Language In The Middle East, 1925-1960, r.198
36. Osman Sebrî, “Şihirên Zarokan”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2, j. 49, Stockholm, 1998, r. 1065
37. Dîwana Osman Sebrî, Weşanên Perî, Stenbol, Çirya Paşîn 2004, r. 174-182
38. Mihemed Emîn Botî, “Çûk û Fil”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 24, Stockholm, 1998, r. 636
39. Celadet Bedirxan, “Reşbelek 2”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 48, Stockholm, 1998, r. 1051-1053
40. Bavê Cemşîd, “Kitêba Sînemxanê”, Ronahî, Sal: 2, j. 19, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Pêşîn 1943, r. 11-12
41. Celadet Bedirxan, “Conî û Cîmêma”, Ronahî, Sal: 2, j. 20, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Paşîn 1943, r. 12
42. Jack David Eller, From Culture to Ethnicity to Conflict An Anthropological Perspective On International Ethnic Conflict, The University Of Michigan Press, United States of America, 1999, r.174
43. <http://www.saradistribution.com/childrenbooks.htm> 10.01.2017/ 17.54
44. Firat Cewerî, Kultur Huner û Edebiyat, Weşanên Nûdem, Stockholm, 1997, r. 217
45. Firat Cewerî, “Zarokên Me”, Hêvî, Weşanên Armanç, j. 4, Swêd, Gulan 1981, r. 16
46. [https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AElklopediya_zarokan_\(pirt%C3%BBk\)_02.01.2017/18.17](https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AElklopediya_zarokan_(pirt%C3%BBk)_02.01.2017/18.17)
47. Der barê vê mijarê de teza Türkan Tosun ya bi navê “Edebiyata Zarokan Di Kovara Nûbiharê De” ya ku hê nehatiye çapkirin zêde agahî dikare bê bidestxistin
48. Türkan Tosun, “Edebiyata Zarokan Di Kovara Nûbiharê De (1992-2010)”, Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Bîngolê, Bîngol, 2017, r. 56
49. <http://bianet.org/cocuk/toplum/172500-mem-bawer-kurt-folkloruyla-gelisen-cocuk-edebiyati-bin-yillardir-var> 02.01.2017 /19.12
50. <http://www.morizarok.com/hakkimizda> 12.09.2017/ 16.41
51. Di mijara kovarên zarokan ên kurdî yên ku li Tirkiyeyê hatine weşandin de me der barê van kovaran de agahiyên berfireh dan.
52. Dergûş, j. 1, İstanbul, 2003
53. Şemamok, j. 1-2-5, Diyarbekir, 2005
54. Dergûş, j. 1, Sermawez, Diyarbekir, 2008
55. Agirê Tûtê, j. 1, Adar, Nîsan, Diyarbakır, Gulan 2011
56. Zarokên Rojê, j. 2-3-4-5, Diyarbekir, 2011-2013
57. Perperok, j. 1, Stenbol, Berfanbar 2012- j. 2, Stenbol, Adar 2013
58. Buka Baranê, j. 3, Stenbol, Zivistan 2013- j. 4, Stenbol, Bihar 2014

10. ÇAVKANÎ

9.1.Pirtûk

- Alver,Fûsun,“Neil Postman'in Çocukluğun Yok Oluş Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi” Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, j.2, 2004.
- Ariès, Philippe, Centuries of Childhood-A Social History of Family Life, Çev. Robert Baldick, New York: Alfred A. Knopf, 1962, r. 33-47 Vgz. Kemal İnal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bingöl, Abdulkadir, Gotinên Peşiyay û Biwêjeyî ve Atasözleri, Weşanên Na, Çapa Nû, İzmir, Gulan 2014.
- Can, Dilek Tüfekçi, Çocuk Edebiyatı: Kuramsal Yaklaşım, Eğitim Yayınevi, Konya, Haziran 2014.
- Cegerxwîn, Cîm û Gulperî, Institut Kurd de Paris, Berlin, Çileyay Pêşîn, 1978.
- Dîwana Osman Sebrî, Weşanên Perî, Stenbol, Çirya Paşîn 2004.
- Ehmed, Rêwaz, Seretayek Der Barey Serhildanî Edebî Mindalanî Kurd, Çapxaneya Wezaretê Perwerdeyê, Çapî Yekem, Hewlêr, 2005.
- Eller, Jack David, From Culture to Ethnicity to Conflict An Anthropological Perspective On International Ethnic Conflict, The University Of Michigan Press, United States of America, 1999.

- İnal, Kemal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Öncü, Mehmet, Gotinên Peşiyay, Weşanên Enstituya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, Adar, 2009.
- Şimşek,Tacettin, Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Haziran 2014.
- Şimşek, Tacettin, Çocuk Edebiyatı, Suna Yayınları, Konya, 2007
- Şirin, Mustafa Ruhu, Çocuk Edebiyatı Kültürü ‘Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı’, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Tosun, Türkan, “Edebiyata Zarokan Di Kovara Nûbiharê De (1992-2010)”, Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Bîngolê, Bîngol, 2017.
- Yalçın, Alemdar & Aytaş, Gıyasettin: Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014.
- Yıldırım, Kadri&Pertev, Ramazan & Aslan, Mustafa Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013.
- Yıldırım, Kadri, Nûbihara Biçûkan Arapça-Kürtçe-Arapça Sözlük, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008, r. 40, vgz. Jan Dost, ed-Durru’s- Semîn Fî Şerhî Mem û Zin, 1 sb., Erbil, 2006.
- Yüksel, Metin, Dengbêj, Mullah, Intelligentsia: The Survival And Revival Of The Kurdish-Kurmanji Language In The Middle East, 1925-1960, Unpublished Ph.D diss. Chicago: University of Chicago, 2011.

9.2.Kovar

- Agirê Tûtê, j. 1, Adar, Nîsan, Diyarbakır, Gulan 2011.
- Bavê Cemşîd, “Kitêba Sînemxanê”, Ronahî, Sal: 2, j. 19, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Pêşîn 1943.
- Bedirxan, Celadet, “Conî û Cîmêma”, Ronahî, Sal: 2, j. 20, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Paşîn 1943.
- Bedirxan, Celadet, “Reşbelek 2”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 48, Stockholm, 1998.
- Botî, Mihemed Emîn, “Çûk û Fil”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 24, Stockholm, 1998.
- Buka Baranê, j. 3, Stenbol, Zivistan 2013- j. 4, Stenbol, Bihar 2014.
- Cegerxwîn, Ji Biçûkan Re, Nûbihar, j. 34-35, Tirmeh-Tebax 1995.
- Cewerî, Firat, “Zarokên Me”, Hêvî, Weşanên Armanç, j. 4, Swêd, Gulan 1981
- Cewerî, Firat, Kultur Huner û Edebiyat, Weşanên Nûdem, Stockholm, 1997.
- Dergûş, j. 1, İstanbul, 2003.
- Dergûş, j. 1, Sermawez, Diyarbekir, 2008.
- Hawar, Proverbes, Weşanên Nûdem, Cild 2, Sal. 10, j. 46, 10 Tirmeh 1942, Stockholm, 1998.
- Perperok, j. 1, Stenbol, Berfanbar 2012- j. 2, Stenbol, Adar 2013.
- Sebrî, Osman, “Şihirên Zarokan”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2, j. 49, Stockholm, 1998.
- Şemamok, j. 1-2-5, Diyarbekir, 2005.
- Zarokên Rojê, j. 2-3-4-5, Diyarbekir, 2011-2013.

9.3.Ferheng

- Oxford Wordpower Dictionary For Learners of English, Oxford University Press, Edited by Miranda Steel, New York, 2000.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

9.4.Têzên Nehatine Çapkirin

- Pertev, Ramazan, Mîrsad’ul- Etfal (Şahrânê Kûdekan) Ferhenga Memzûm a Kurdî (Vekolîn-Tekst), Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Mardin Artuklu, Mêrdîn, 2012.

9.5.Tv

- “Navdarên Me” (Celadet Bedirxan)- Belgefîlm, TRT 6, 2011.

9.6. İnternet

- [http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_SozlesmesiTurkiye_Ilerleme_Raporu_\(2_v_e_3_Donem\).pdf](http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_SozlesmesiTurkiye_Ilerleme_Raporu_(2_v_e_3_Donem).pdf) 17.12.2015
- [https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AElklopediya_zarokan_\(pirt%C3%BBk\)_02.01.2017/18.17](https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AElklopediya_zarokan_(pirt%C3%BBk)_02.01.2017/18.17)
- <http://bianet.org/cocuk/toplum/172500-mem-bawer-kurt-folkloruyla-gelisen-cocuk-edebiyati-bin-yillardir-var> 02.01.2017 /19.12
- <https://www.britannica.com/search?query=childhood> 19.12.2015 /21: 23.
- <http://www.saradistribution.com/childrenbooks.htm> 10.01.2017/ 17.54
- <http://img.eba.gov.tr/418/7d2/206/c20/adc/134/1a8/8cf/006/931/c2b/e1c/1ac/538/001/4187d2206c20adc1341a88cf006931c2be1c1ac538001.pdf> 13.03.2016/18.16.
- <http://www.morizarok.com/hakkimizda> 12.09.2017/ 16.41
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Grimm_Karde%C5%9Fler 09.03.2016/ 14.30

Kurdish Children Literature in The North

Abstract:

This study analyses the Kurdish children' literature in the North. The goal is to show works which about kurdish children's literature in the North. First, the definitions of child, childhood and children's literature have been explained. Then about history of Kurdish children's literature some informations are given. Kurdish children's literature when started and who has written for the children is also mentioned. Kurdish writers, poet and intellectuals who work for children in the North are introduced. Kurdish children' magazines and publishers that publish Kurdish children's books in the North also been the subject of this article.

Keywords: Child, Childhood, Children' Literature, Kurdish Children Magazines Kurdish Children' Magazines in the North.